

Theo Knippenberg's

Bulkboek[®]

ONLINE

literaire klassieken - reeks 19e eeuw

Piet Paaltjens

Snikken en
grimlachjes

Samengesteld door Marita Mathijsen

Piet Paaltjens

Snikken en grimlachjes

Academische poëzie

Inhoudsopgave

Levensschets	03	Romancen	
De bleke jongeling	07	Liefdewraak	23
Immortellen		Des zangers min	25
I De maan glijdt langs de ruiten	09	De zelfmoordenaar	27
III Waarom ik de lome nachten	09	De Friese poëet	28
IX Op 't hoekje van de Hooigracht	10	Jan van Zutphens' afscheidsmaal 1257	32
XVI Zijn goudblonde lokken en knevel	10	Drie studentjes	35
XXV Hoor ik op Sempre een waldhoorn	11	Toelichting	
XXXIII Mijn hart was toegevroren	11	Het leven van François HaverSchmidt	40
XLIX Wel menigmaal zei de melkboer	12	Humor in de literatuur van de negentiende eeuw	42
LX Toen KNAAP mij de laatste maal knipte	13	Over <i>Snikken en grimlachjes</i>	44
LXXII Wij zaten met ons vieren	14	De brieven-schrijver, de voorlezer en de predikant	46
LXXXIII Hem, die mij grof beledigt	15	Verantwoording	47
LXXXIV O, spreek mij niet van liefde	15	Meer informatie Voor meer informatie	
XCVI Als ik een bidder zie lopen	16	over Piet Paaltjens en de Negentiende Eeuw op	
C Zoals ik eenmaal beminde	16	de website Literatuurgeschiedenis.nl	
Tijgerlelies		Videoclip Voor een videoclip over Piet Paaltjens	
Aan Betsy	18	en de Negentiende Eeuw van de Beeldbank van	
Aan Rika	19	Schooltv	
Aan Jacoba	20		
Aan Hedwig	21		

Colofon

Dit bulkboek is vormgegeven door Natascha Frensch
(www.natascha-frensch.nl) en samengesteld door
prof. dr. Marita Mathijssen-Verkooijen voor
Bulkboek Online (info@bulkboek.online).
Dit Bulkboek is mede tot stand gekomen dankzij
de steun van het Nederlands Letterenfonds

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

In samenwerking met
scholieren
.com

Levensschets

[Het stuk dat nu volgt is als een grap bedoeld. François HaverSchmidt, student in Leiden en sinds 1859 dominee, doet alsof hij de gedichten uitgeeft van de dichter Piet Paaltjens en daarop een inleiding schrijft. HaverSchmidt is echter zelf de schrijver van die gedichten. In zijn inleiding geeft HaverSchmidt details uit het leven van Piet Paaltjens. Paaltjens was een Fries student in Leiden, die plotseling verdween en acht jaar later teruggezien werd aan de kust van Friesland en daarna in Parijs bij een grote tentoonstelling. Piet Paaltjens zat ermee dat het oude Friesland niet meer is zoals het vroeger was. In Leiden stond hij buiten de kring van gewone studenten, omdat hij zo somber was.]

Er zijn levensgeschiedenissen, die zich uiterst moeilijk laten schrijven. Vooreerst, dewijl ze zo aandoenlijk zijn, dat men er zich niet mee kan inlaten, of men moet het uitsnikken van ontroering; en dan, omdat ze bijna geheel in de nacht der vergetelheid begraven liggen. – Van al zulke levensgeschiedenissen is die van PIET PAALTJENS de onbeschrijfelijkste.

Men weet haast niets van hem, en wat men nog van hem weet, dat is hartverscheurend.

Wanneer is hij geboren en waar? Wie droeg hem onder haar hart en wie gaf hem als vader aan bij de burgerlijke stand? Bij wie lag hij school¹ en in wat jaar deed hij staatsexamen? – Op al die vragen kreeg nooit iemand een antwoord.

Het schijnt, dat de stukken, met behulp waarvan men de sluier van PAALTJENS' jeugd had kunnen opheffen, verloren zijn geraakt. Enigen willen, dat ze opzettelijk verdonkeremaand werden. Het is niet onmogelijk. Wij beleven een zonderlinge tijd.

Wat er van aan is, dat PAALTJENS een Fries was, of liever – is, – want hij *is* nog, – durf ik niet beslissen. Ik heb het stellig horen ontkennen door iemand, die jarenlang in Friesland gewoond heeft. – ‘Geen

Fries spot met zijn land,’ zei de man, ‘en P. P. heeft in *Des zangers min* en *De Friese poëet* het land der Friezen belachelijk pogen te maken.’ – Doch geen beschuldiging kon onbillijker zijn.

Er spreekt mijns bedunkens uit de genoemde gedichten juist een roerende liefde voor het gewest, waarvan de grote STARTER, voor derdehalve eeuw² al, zong:

Nooit schoonder vrouws-personen de blonde
zon bescheen,
Als in ‘t vrij Friesland wonen, zo wel gesteld
van leên.³

Wanneer PAALTJENS die liefde poogt te bemantelen met een grimlach, dan zien wij hem daarin slechts zijn vaste gewoonte volgen. Hoe dierbaarder hem iets is, des te erger pleegt hij er mee te sollen. En achter deze ogenschijnlijk grappige manier van doen versteekt zich een vreselijk geheim.

Opmerkelijk is het, dat PAALTJENS, ruim acht jaren na zijn verdwijning uit Leiden, voor het eerst weergezien is aan de noordkust van Friesland *), en dat men hem nu onlangs heeft ontmoet in de zogenaamde Friese wafelkraam op de werelddtentoonstelling te Parijs.⁴ ‘Met diepe verachting’, schrijft mij een ooggetuige, ‘zat hij daar te kijken naar de twee buffetjuffers, die wel oorijzers⁵ droegen maar evenmin echte Friezinnen waren, als het bitter, dat hij langzaam dronk, onvervalste Schiedammer⁶ was. Er heerste een plechtige stilte aan de tafeltjes in zijn nabijheid. Zelfs de lichtzinnige Fransen voelden, dat er een wereld van weemoed lag in de wijze, waarop hij na ieder teugje smakte.’

In het jaar 1853 was PIET PAALTJENS student te Leiden. Hij woonde op de Hogewoerd boven een bidder.⁷ Sedert hoelang, zou ik niet kunnen zeggen. Professoren zowel als academiebroeders bewaarden steeds een diep stilzwijgen, als ik er onderzoek

¹ Bij wie ging hij naar school?

² Tweehonderdvijftig jaar geleden

³ De gouden zon bescheen nooit mooiere vrouwen als die in het vrije Friesland wonen en die zo'n goed figuur hebben. Jan Starter was een dichter uit de zeventiende eeuw die enige tijd in Friesland woonde.

⁴ In 1867 was er in Parijs een grote internationale tentoonstelling. In de Hollandse afdeling was een wafelkraam nagebouwd, waar zogenaamd Friese meisjes bedienden.

⁵ Oorijzers zijn in Friesland gebruikte gouden oorsieraden.

⁶ De jenever die hij dronk kwam niet uit Schiedam (waar de beste Hollandse jenever vandaan kwam).

⁷ Een bidder had als taak in een buurt rond te gaan om te vertellen dat iemand overleden was.

naar deed. Zelfs de Studentenalmanakken gaven mij geen inlichting. Ik verbaas mij zelf daar nooit genoeg over.

Op zekere dag van het aangeduide jaar kwam ik PIET tegen. Ik was ook student, woonde ook op de Hogewoerd en ook boven een bidder. Dat waren punten van aanraking. Medelijden trok mij bovendien tot de raadselachtige jongeling. Hij zag zo verschrikkelijk bleek.

En toch, – laat mij dit er bijvoegen, – en toch was hij niet lelijk. Het portret, dat de heer SCHMIDT CRANS van hem maakte en waarnaar de lithografie vóór dit bundeltje vervaardigd werd, kan het bewijzen. – Men moet namelijk weten, dat die lithografie sprekend gelijkt.

Spoedig werd het mij duidelijk, dat PAALTJENS ongelukkig was. Maar wát hem scheelde, mocht ik niet ontdekken. Als men op zijn verzen kon afgaan, zou men tot het besluit komen, dat valse vrienden en hardvochtige schonen zijn hart gebroken hadden. Doch, wanneer ik mij sommige wonderlijke bekentenissen van de dichter voor de geest breng, moet ik er sterk aan twifelen, of hij wel ooit iets ondervond van alles, wat hij zong. Nog hoor ik hem zeggen – ‘t was in het Gangetje naast HOOGENSTRATEN – : ‘de gestalten, die mijn muze schiep, zijn louter tot menselijke gedaanten gestremde onregelmatigheden in mijn spijsvertering.’ – JOBJE VAN ‘T GALGEWATER, die op dat ogenblik ons passeerde, zou, als hij ten minste nog leeft, kunnen getuigen, dat PIET zich woordelijk aldus uitdrukte. – Maar wie kan met zekerheid zeggen, dat het hem ernst was met zijn diepzinnige uitspraak?

Ik bracht PAALTJENS in kennis met enige van mijn vrienden. Zij namen hem mee naar de sociëteit. Maar alle pogingen om hem op te vrolijken bleven vruchteloos. Hij scheen een bijna instinctmatige afkeer te hebben van goedronde pret. Ontzaglijk

kon hij zuchten, zelfs afschuwelijk grijnzen, als er een daverend gelach onder ons opging.

En evenwel heeft hij in zijn *Drie Studentjes* getoond, dat hij een open oog had voor het poëtische in haast nog maller jongens dan mijn vrienden waren.

Ik mag niet verzwijgen, dat hij ons op den duur maar half beviel. Zij onder ons, die later hoogleraar of zo iets zijn geworden, oordeelden, dat hij niet genoeg studeerde. En de overigen vonden hem te weinig student.

Hij ging bij ons door onder de naam van *het miskend genie*.

Dat was hij dan ook. Hij was een genie. En hij werd miskend.

Nimmer zal ik de avond vergeten, toen hij ons het later beroemd geworden lied *Hoor ik op Sempre een waldhoorn* voordroeg. Men kon een speld horen vallen. Of liever, men kon de tranen horen biggelen, die wij zwijgend vergoten. EMEIS mompelde verstaanbaar: ‘*wereldsmart*.’ – Het was de letterlijke overzetting van het Duitse *Weltschmerz*. Maar zulke ogenblikken van triomf waren zeldzaam voor PIET. Meestal werd hij niet begrepen. Men lachte om zijn poëzie; nu eens, omdat men haar voor krankzinnig hield; dan weer, omdat men haar voor ‘Hollands-blijgeestig’ versleet. Het eerste kon PAALTJENS beter verdragen dan het laatste.

Op de 9de oktober 1853 is PIET PAALTJENS uit Leiden verdwenen.

Gelijk ieder in de Studentenalmanak voor 1856, bladz. 240, lezen kan,⁸ is hij, aan de avond van die dag, circa halfzeven, door PLOOI, toenmaals knecht van de commissarissen der sociëteit MINERVA, het laatst gezien op de hoogte van het buffet. Toen hij tussen de twee biljarten kwam, was hij meteen weg. Wat dit geweest is, weet geen mens.

Dat PIET PAALTJENS later is weergezien, heb ik reeds

⁸ HaverSchmidt licht hierbij toe dat er in de studentenalmanak van Leiden al geschreven stond over het verdwijnen van Piet Paaltjens, en dat stukje is later overgenomen in een boek van J. van Vloten.

gezegd. Ook, dat hij nog altoos in leven is. Maar over zijn tegenwoordig verblijf laat ik mij niet uit.

Gelijk ik vroeger op verlangen van de droeve dichter een bloemlezing uit de verzen, die hij mij kort voor zijn verdwijnen ter hand stelde, in de Leidse Studentenalmanakken voor 1856, 1857 en 1859 plaatste, zo heb ik ook nu op zijn uitdrukkelijke begeerte deze uitgave van zijn academische poëzie bezorgd. Overeenkomstig zijn aanwijzing heb ik er het beste in opgenomen, wat door hem van 1850 tot 1853 gezongen werd. Ik heb reden om te vermoeden, dat ik later door hem zal worden uitgenodigd, om ook zijn gedichten, na 1853 vervaardigd, ter perse te zenden. Uit oude betrekking getroost ik mij deze moeite gaarne. Maar ik wil toch wel weten, dat ik de verzen van PIET meer akelig vind dan mooi. Ik vind er ook geen zedelijke strekking in. Als ik aan het dichten ging, zou ik het anders doen.

13 Augustus 1867

F. H.

*) [*Wat nu volgt is ook een grap. HaverSchmidt bespot de gewoonte van geleerden om lange noten toe te voegen aan teksten.*]

Het bericht van dit weerzien ontving de geleerde taal- en letterkundige DR. EELCO VERWIJS van een mij zeer welbekende hand. DR. J. VAN VLOTEN nam het op in het 2de deel van *Nederlandsch dicht en ondicht der negentiende eeuw*, bladz. 623. Het luidt aldus:

‘De zon ging, als gewoonlijk, in ‘t westen onder. Ik doolde in diep gepeins langs het veld en bereikte, eer ik het wist, de zee. Was ik niet over de dijk en over enige wrakken gestruikeld, ik zou er niets van

gemerkt hebben en was misschien doorgewandeld naar het Ameland. Nu evenwel schrikte ik op en zag vóór mij de onmetelijke oceaan. Dat was het evenwel niet, wat mij opeens verstijven deed van verbazing.

Een nooit gedacht schouwspel trof mijn oog.

Op de uiterste punt van een ver in zee uitstekend hoofd zat een jongeling. Marmerbruin was zijn jas, marmerzwart zijn hoed, marmerwit zijn gelaat. Wat kleur zijn pantalon had, herinner ik mij niet. Alleen meen ik te weten, dat hij er een had, – dat is te zeggen, de pantalon een kleur. De punten van zijn laarzen hingen schilderachtig-los in de zilte golven en waren nat, zoals men zien kon, als de golfslag voor een ogenblik speelziek de wateren onder zijn voeten wegdreef. Dat kwam allerwaarschijnlijkst, doordien zij in zee hingen. Maar natter nog dan die laarspunten waren ‘s jongelings ogen. Die ogen, – niemand, zelfs Prof. DONDERS⁹ niet, zag ooit zo’n uitdrukking in ogen. Zij waren blauw, niet ten gevolge van een vuistgevecht, maar van nature; – doch welk een blauw! Als ik zeg fletsblauw, dan zeg ik niets. Het was meer dan flets, oneindig meer. Het was beroerd-blauw; neen, het was nòg meer. Zolang het Nieuwe Woordenboek er niet is, is er in onze taal ook geen woord voor dit blauw. Maar – neem een schelvis, leg hem op een matig-warme stoof, laat hem daar een dag of drie op liggen, liefst in de zon, en, als u het er dan nog bij kunt uithouden, kijk hem dan eens fiks in zijn ogen, en u zult een flauw besef hebben van het geniale blauw van de bovennatuurlijke blikken van de jongeling. En, – stel u eens voor, wat een kunstenaarsgreep van de natuur! – met die blauwe blikken zag het jongmens scheel, zodat, terwijl het ene oog staarde in de grondeloze diepte der wateren, het andere tuurde naar de gezichtseinder. Zo zat hij op de punt van een paal en spoog kringetjes in het water, terwijl de avondzon zijn

⁹ Professor Donders was een bekende ogendokter in de negentiende eeuw.

hoed omglansde.

Verwondert het u, dat ik een ogenblik waande POTHOF voor mij te zien, de zwager van VAN BALKUM?¹⁰ Gij kent POTHOF immers, of liever, gij hebt hem gekend? want hij is niet meer. Hij stierf van schrik de heldendood bij het Groninger aardappeloproer. Dat vergat ik evenwel in mijn eerste ontsteltenis en ik bedacht het eerst, toen ik de mond reeds open had om te roepen: ‘Hé, POTHOF, ben jij daar?’ – Gelukkig, dat ik het nog niet gezegd had, want op hetzelfde ogenblik zag de jongeling om en vestigde één zijner zielvolle blikken op mij. En zie, toen herkende ik hem.

Hij was het zelf, de verdwenen maar onsterfelijke PIET PAALTJENS.

‘PIET!’ zei ik, terwijl ik daverde op mijn grondvesten, ‘PIET!’

Hij antwoordde niet, maar grimlachte, koud en bitter, als het noorderlicht.

‘PIET!’ hilde ik ten derde male en sprong, dwars over de tranen, die mij ontrolden, op hem los.

Te laat. Toen ik het paalwerk bereikte, was PAALTJENS reeds in een boot gedaald en gleed weg in de richting van Schiermonnikoog. Ik wilde hem naspringen en nazwemmen, maar zag van mijn voornemen af, want ik herinnerde mij, dat ik, te water gaande, de gewoonte heb te verdrinken. Daarom liet ik het bij een mistroostig zwaaien met mijn steek.¹¹ Doch, al zwaaiende, viel mijn oog op een brieventas, die de vluchteling had laten liggen ter plaatse waar hij gezeten had. Ik nam ze op en – o verrassing! – ik vond er een prachtige verzameling in van de heerlijkste liederen en balladen. Ontroerd snelde ik met die schat naar huis en wentelde mij ettelijke dagen in de hartsterkende poëzie van de ongeëvenaarde zanger.’

¹⁰ Pothof en Van Balkum zijn figuren uit het boek *Familie en kennissen* van François HaverSchmidt.

¹¹ Een steek is de hoed van een dominee. François HaverSchmidt was dominee.

De bleke jongeling

't Avondt. Aan de westertrans
Zinkt, in goud gehuld en glans,
Statig 't zonnelicht ter neer
In de schoot van 't wiegelend meer,
Dat, als bloosde 't van verlangen,
Om het in zijn bed te ontvangen,
Inkarnaat voelt gloeien op zijn wangen.

't Avondt. Door het heidekruid
Suist als eoolsharpgeluid
't Windeke en kust zo zacht
Al de bloempjes goedenacht.
't Orgelend lied der vogelkelen
Zwijgt in 't lover der abelen,¹²
't Sjiepend krekeltje in de struwelen.¹³

't Avondt. Aan de zoom van 't meer
Zit een bleke jongeling neer.
't Donker oog, naar 't west gericht,
Volgt het scheidend zonnelicht.
Tranen aan dat oog ontleken,¹⁴
Die van grievend lijden spreken,
Lijden, – dat een jongelingshart doet breken.

't Nacht. En lange reeds verdronk
Ook de laatste zonnevonk.
Duisternis als van het graf
Daalde op meer en velden af.
Slechts het suizen van de blaren
Hoort men en 't geruis der baren. –
Immer blijft de jongeling vóór zich staren.

't Morgent. En een maagdelijk blond
Verft in 't oost de horizont.
't Blond verzilvert. 't Zilver smelt
Tot een goudzee. Trots ontsnelt
't Vlammen zonvuur aan de kimmen.
Damp en nevelen verglimmen
Straks tot purper bij zijn opwaarts klimmen.

't Morgent. Aan de zoom van 't meer
Zit nog steeds de jongeling neer,
't Bleek gelaat naar 't west gericht.
Maar zijn oog is blind voor 't licht,
Voor de bloemen, weer ontloken.
Opgehouden heeft te koken
's Jongelings bloed. – Zijn harte *was* gebroken.

Naar het Litouws van JOH. PLUTZKOW.¹⁵

¹² Populieren.

¹³ Struiken.

¹⁴ Tranen lekken uit dat oog.

¹⁵ Als grap bedoeld: de Litouwse dichter Plutzkow bestaat niet. Wel heette zo de knecht van HaverSchmidts vader, die van Russische afkomst was.

Immor- tellen

De maan glijdt langs de ruiten
En blik mij vragend aan.
'Wat moet dat, bleke zanger, –
In uw ooghoek glinstert een traan?'

Zo gij de maan niet zelf waart,
'k Zou zeggen: loop naar de maan. –
Wat mij het oog doet glinsteren,
Dat gaat geen schepsel aan.

Waarom ik de lome nachten
Met wrange tranen bedauw? –
Ik weet niet, wat ik liever deed,
Dan dat ik het zeggen zou.

En wou ik het ook al zeggen,
Weet ik, of ik het wel kon?
Voor alles is een oorzaak, –
Maar hebben mijn tranen een bron?

IX

Op 't hoekje van de Hooigracht
En van de Nieuwe Rijn,
Daar zwoer hij, dat hij zijn leven lang
Mijn boezemvriend zou zijn.

En halverwege tussen
De Vink en de Haagse Schouw,
Daar brak hij, zes weken later zowat,
De eed van vriendentrouw.

XVI

Zijn goudblonde lokken en knevel,¹⁶
Zijn geestvolle neus en mond,
Zijn vergeetmij nietblik, zijn tenorstem
En zijn New-Foundlandse hond,

Ik moet er gedurig aan denken;
Zelfs adem ik soms nog flauw
De geur in van zijn sigaren.
Hij kocht ze gewoonlijk bij BLAAUW.¹⁷

Ruik ik opnieuw die sigaren,
Dan word ik eensklaps zo raar.
Is 't, omdat *hij* ze rookte,
Of was de tabak mij te zwaar?

¹⁶ Snor.

¹⁷ Leidse tabakshandelaar.

XXV

Hoor ik op Sempre¹⁸ een waldhoorn,
Of ook wel een Turkse trom,
Dan moet ik zo bitter wenen;
En – ik weet zelf niet waarom.

Vraagt een der werkende leden:
‘Hoe kan een Turkse trom
Of een waldhoorn u zo roeren?’ –
Dan weet ik zelf niet waarom.

Is ‘t wijl in betere dagen
Een vriend de Turkse trom
Niet onverdienstelijk bespeelde? –
Ach, ik weet zelf niet waarom.

¹⁸ Een muziekgezelschap van Leidse
studenten.

XXXIII

Mijn hart was toegevroren,
Mijn tranen vloeiden niet meer.
Toen trof mij haar gloeiende blikstraal,
En de wateren ruisten weer.

O ware ik toch verdronken
In de bitterzilte vloed!
In liefdetranen, hoe brak ook,
Te smoren, is honingzoet.

XLIX

Wel menigmaal zei de melkboer
Des morgens tot haar meid:¹⁹
'De stoep is weer nat.' Och, hij wist niet,
Dat er 's nachts op die stoep was geschreid.

Nu, dat hij en de meid het niet wisten,
Dat was minder; – maar dat *zij*
Er hoegenaamd niets van vermoedde,
Dat was wel hard voor mij.

¹⁹ Haar meid: dus de dienstmeid van de
geliefde, bij wie de melkboer 's morgens
melk bezorgt.

[In dit gedicht verwijst de dichter naar Leidse studentengewoonten. Knaap was de studentenkapper, Jongmans was de klerenmaker van de studenten (je kon toen nog geen kant en klare kleren kopen), bij Vater Muller gingen de studenten eten. De studenten hadden een zogenaamde oppasser in dienst: een knecht. Een ploert was de naam voor de kamerverhuurder. De knecht van Paaltjens heeft aan de kamerverhuurder gevraagd of hij mee de kist mocht dragen als Piet zou komen te sterven]

Toen KNAAP mij de laatste maal knipte,
Was hij aangedaan onder zijn werk.
‘Wat wordt u al grijs!’ sprak hij somber,
‘Ik vrees, u studeert te sterk.’

En JONGMANS, toen hij mij gisteren
De maat voor een pantalon nam,
Keek van mijn magerheid zó op,
Dat ik dacht, dat hem iets overkwam.

Vater MULLER ontzei me zijn tafel.
Ze verliep anders helemaal.
Mijn holle kaak deed de lui denken,
Het eten was bij hem zo schraal.

En mijn oppasser heeft zelfs de ploert al
Een goed woord voor een draagplaats verzocht,
Als soms mijnheers begrafenis
Te Leiden plaats hebben mocht.

Maar wie er ook zien en bewenen,
Dat ik zo jong moet vergaan,
Niet haar grijsblauwe oogjes,
En die hebben ‘t mij juist gedaan.

LXXII

Wij zaten met ons vieren
In de tuin van de sociëteit.
'Kijk, jongens!' riep SAND, 'wat passeert daar
Een eeuwige knappe meid.'

'Ja,' zei KAAI, 'dat is een pracht van een meisje!
Zo zijn er geen twaalf in 't land!
'Ik hoor,' zuchtte HAAS, 'ze is in stilte
Geëngageerd met een luitenant.'

'Wat mankeert je, PAAL?' riep SAND weer,
'Je wordt zo bleek als de dood!
Neem wat dubbelgebeide!'²⁰ – 'Neen, DUNDAS!
Schreeuwde HAAS, 'breng gauw een glas rood!'

Wel dronk ik, om HAAS te pleizieren,
Het rood uit, – ook smaakte 't wel goed, –
Maar op geen van mijn beide wangen
Herriep het de rozengloed.

Sinds ik weet, dat een luitenant in stilte
Mag bluffen op háár bezit,
Zien mijn vroeggeknakte wangen
Onherroepelijk marmewit.

²⁰ Sterke jenever.

LXXXIII

Hem, die mij grof beledigt,
Mij overlaadt met schand
En openlijk mij belastert,
Hem reik ik de broederhand.

Maar die mij voorkomend bejegt,
Die mij aan zich verplicht
En zich mijn vriend durft noemen,
Die spuw ik in 't gezicht.

LXXXIV

O, spreek mij niet van liefde,
Van vriendschap en van trouw;
Die zijn al sinds lang overleden,
'k Ben lang er al van in de rouw.

Neen, spreek mij van 's mensen ellende,
Van al zijn kommer en nood,
En hoe hij zijn broeders leven
Verbittert, – dan lach ik mij dood!

XCVI

Als ik een bidder zie lopen,
Dan slaat mij 't hart zo blij.
Dan denk ik, hoe hij ook weldra
Uit bidden zal gaan voor mij.²¹

²¹Over mij zal gaan vertellen dat ik dood
ben.

C

Zoals ik eenmaal beminde,
Zo minde er op aarde nooit een.
Maar 'k vond, tot wie ik mij wendde,
Slechts harten van ijs en steen.

Toen stierf mijn geloof aan de vriendschap,
Mijn hoop en mijn liefde verdween.
En, zoals mijn hart toen haatte,
Zo haatte er op aarde nooit een.

En sombere, bittere liederen
Zijn aan mijn lippen ontgleên.
Zo somber en bitter als ik zong,
Zo zong er op aarde nooit een.

Verveeld heeft mij eindelijk dat haten,
Dat eeuwig gezang en geweên.
Ik zweeg, en zoals ik nu zwijg,
Zo zweeg er op aarde nooit een.

Tijgerlelies

Aan Betsy

Het heugt mij als de dag van gisteren. Op het mos
In hartveroverend achteloze houding lag
Uw rijzige figuur, wijl de anderen het bos
Langzaam doordwaalden. 't Was een vreselijk hete dag.

Gij hield mijn veldfles aan uw rozenlipjes, droog
Van 't lachen. Diep-gemoedelijk, als wen de avondklok
Door 't dal luidt, klonk het in uw keel. En zacht bewoog
Uw zoete strot zich op en neer bij elke slok.

Intussen leunde ik schilderachtig op de tronk²²
Eens duizendjarige eiks en vroeg mij heimelijk, wat
Voor smaak wel 't lot had, dat het aan een veldfles schonk,
Wat dromend slechts mijn dichtermund genoten had.

O, ware 't noodlot niet alleen behept met koud
Verstand maar ook met warm gevoel, – uw poezele hand
Had plots de fles, zodra ze leeg was, door het woud
Gekeild, en op mijn lippen had uw mond gebrand.

Nu echter dronkt ge alleen de fles leeg, onbewust,
Dat de inhoud nogal koppig was, – 't was witte port, –
En sloot uw lodderige²³ oogjes dicht en sleept gerust. –
Nooit heb ik zóveel tranen op één dag gestort.

²² Boomstronk.

²³ Slaperige

Aan Rika

Slechts éénmaal heb ik u gezien. Gij waart
Gezeten in een sneltrein, die de trein,
Waar ik mee reed, passeerde in volle vaart.
De kennismaking kon niet korter zijn.

En toch, zij duurde lang genoeg, om mij
Het eindeloos levenspad met fletse lach
Te doen vervolgen. Ach! geen enkel blij
Glimlachje liet ik meer, sinds ik u zag.

Waarom ook hebt gij van dat blonde haar,
Daar de engelen aan te kennen zijn? En dan,
Waarom blauwe ogen, wonderdiep en klaar?
Gij wist toch, dat ik daar niet tegen kan!

En waarom mij dan zo voorbijgesneld,
En niet, als 't weerlicht, 't rijtuig opgerukt,²⁴
En om mijn hals uw armen vastgekneeld,
En op mijn mond uw lippen vastgedrukt?

Gij vreesdet mogelijk voor een spoorwegramp?
Maar, RIKA, wat kon zaliger voor mij zijn,
Dan, onder hels geratel en gestamp,
Met u verplet te worden door één trein?

²⁴ opengerukt

Aan Jacoba

In uw grote bruine blikken
Schuilt een wondere tovermacht.
Nu eens troosten zij mij zacht;
Dan weer doen ze mij verschrikken.

Praat ik rustig met u over
Iets van algemeen gewicht,
Vriendelijk straalt dan uw gezicht,
Als de maan door lentelover.

Maar nauw waag ik het, te kikken
Van mijn hard poëtenlot,
Of meedogenloze spot
Vuurspuwt uit uw donkere blikken.

Is het dan zo iets bespottelijks,
Steeds te plassen in een zee
Van het onverklaarbaarst wee?
Is dat niet iets gruwzaam-goddelijks?

Hoe? Reeds fonkelen weer uw blikken?
Engel, och, genade! Ik zweer:
'k Spreek nooit van mijn lijden weer!
Stom hoop ik mij dood te snikken.

Aan Hedwig

Wat nu een kerkhof in mij is, was, lang geleên,
Een vrolijk marktplein, waar een dartele zwerm dooreen
Krioelde van de dolste dromen, somtijds wel
Wat al te dol, en toch gemakkelijk in hun spel.

Het was me een leventje daarbinnen! Zien verging
Een mens en horen. Doch op eenmaal, daar verving
Een akelig steunen 't blij rumoer, en dan – een gil
Als van een zinkende equipage.²⁵ En toen was 't stil.

Ach, wat geen enkele van mijn dromen had verwacht:
Een zoete vrouwenhand had ze alle omgebracht.
Zoet, vals, arm handje! 't Vonnis, dat u trof, was zwaar:
Gij hebt u moeten geven aan een weduwnaar.

Gij glimlacht, HEDWIG, maar ik zeg u, glimlach niet!
Nog strenger oordeel zie ik voor u dagen in 't verschiet.
De hand, die eens mijn dromen worgde, was wel wreed,
Maar wreder was nog, wat uw dartele hand misdeed.

Op de piano dansend dorst uw hand begaan,
Wat zelfs hyena's slechts tersluips bij nacht bestaan²⁶:
Met onbarmhartig-smeltend teer klaviergekluid
Trok ze al mijn dode dromen weer hun graven uit.

Afschuwelijk! Wat reeds halfvergaan was in de schoot
Van mijn gemoed, dat woelde uw wrevele²⁷ hand weer bloot.
Het is daarbinnen niet meer uit te houden! 'k Stik,
Als ik maar even afdaal in mijn eigen ik!

En toch, met wellust zou 'k me dompelen in mij zelf,
Kon 'k u slechts met mij sleuren in dat grafgewelf.
Als 'k u daar, HEDWIG, in de stikstof smoren zag,
Hoe zou mijn ziel dan dreunen van mijn laatste lach!

²⁵ Een bemanning van een zinkend schip

²⁶ Wat hyena's slechts stiekem 's nachts
durven te doen.

²⁷ Misdadige.

Romancen

Liefdewraak

[De eerste vier regels van dit gedicht zijn ontleend aan de dichter J.L. van der Vliet, een sentimentele dichter van 'bellettrie'(schone letteren) uit dezelfde tijd als die van Piet Paaltjens.]

'Ha! weet ge 't niet, wat kanker woedt
In 't lang miskende hart,
Als liefde 't vuur der wraak ontsteekt,
En misdaad groeit uit smart?'

Zo zong weleer de droeve luit
Van wijlen VAN DER VLIET.
– Wie, die wat doet aan bellettrie,
Kent zijn gedichten niet? –

En, o, zijn luit had wel gelijk,
Er is geen twijfel aan:
Als 's jongelings liefde wordt gehoond,
Dan steekt zij 't wraakvuur aan.

Dan slijpt ze in 't nachtelijk uur de dolk
En plompt hem in de borst
Van die haar trapte in 't aangezicht
En haar miskennen dorst.

Dan mengt zij heimelijk haar vergift
En giet het in de strot
Van die haar bede om wedermin
Ontving met schimp en spot.

Dan laadt ze in 't eenzaam haar geweer
En schiet het op háár af,
Die voor haar hitte en voor haar vuur
Slechts koelheid wedergaf.

Want 's jongelings hart is als van staal;
Wel kan de hand der maagd
Het buigen, maar die proeve zij
Niet al te ver gewaagd.

Als zij lichtzinnig 't spel vervolgt,
Vermetel d'uitslag tart,
Dan springt het staal en graaft een wond
In 't maagdelijke hart.

—
Een dikke sneeuwlaag dekt de grond;
Een wolkenlaag 't azuur;
't Vriest dertig graad²⁸; de wind blaast fel;
't Is 's nachts om twalef uur.

Maar trots de koude en trots de nacht
Staat op de Hogewoerd
Een jongeling, vrij van oogopslag,
Het hart door min beroerd.

Hij speelt op zijn gitaar en zingt,
't Oog op een raam gericht,
Met een vrij goede bariton
Een teder minnedicht.

Hij zingt er eerst een in het Frans,
Genaamd: 'le troubadour,'
In acht coupletten, en 't refrain
Luidt telkens: 'Ah! l'amour!'

Vervolgens zingt hij een in 't Duits.
Dat klinkt wel eens zo schoon.
't Zijn nu geen luchte²⁹ trillers meer;
't Is nu een sombere toon.

Hij zingt van *Thränen, Höllenschmerz,*
Van *Sehnsucht, Grab* en *Tod*,³⁰
En weent zijn beide wangen nat

²⁸ Waarschijnlijk is 30 graden Fahrenheit bedoeld, lichte vorst.

²⁹ Luchtige.

³⁰ Hij zingt over tranen, helse smart, weemoed, graf en dood.

En bei zijn ogen rood.
In 't Hollands zingt de jongeling niet;
Die taal is ongeschikt;
Zij klinkt in de oren van de min
Zo ruw en ongelikt.

Maar, of hij Franse trillers sla,
Dan of hij wene en zucht'
In 't Duits, hij merkt aan liefjes raam
Geen licht op of gerucht.

En of hij voor de tiende keer
Zijn minnelied herhaal',
Hij krijgt voor al zijn schoon gezang
Geen teken weer of taal.

Dat wekt in 't eind des jongelings toorn.
Zijn ogen schieten vuur;
En aan zijn mond ontstijgt de kreet:
'Ha! dat betaalt ge duur!'

En vol van wraak buigt hij zich neer,
Pakt fluks een sneeuwbal saâm
En werpt hem, paars van nijdigheid,
Bij 't liefje door het raam;

En keert met zijn gitaar in d'arm,
En neuriet droef het lied:
'Ha! weet ge 't niet, wat kanker woedt – '
Gemaakt door VAN DER VLIET.

Des zangers min

De morgendamp hangt over 't veld,
En kleurt de herfstdraad wit.
Voor 't venster op de Hogewoerd
Een minnedichter zit.

Een dichter, die gewoon is, om,
Na d'afloop van 't ontbijt,
Een lied te tokkelen op de harp,
Zijn liefje toegewijd.

Niet, dat hij echt een liefje heeft;
Hij stelt het zich maar voor.
Dat doen de minnedichters meer;
Daar zijn ze dichters voor.

Ook nu weer is hij aan de gang;
Ook nu weer zingt de snaar
Zijns instruments een minnelied,
Zo zoet, zo wonderbaar:

'Als ik u staar in 't blauwend oog,
O MINA, MINA mijn!
Dan krimpt mijn jong studentenhart
Ineen van minnepijn!

En drinkt mijn oor uw zilveren stem,
O MINA, MINA mijn!
Dan zet zich dat studentenhart
Uiteen van minnepijn!

En proeft mijn mond uw liefdekus,
O MINA, MINA mijn!
Dan berst datzelfde jonge hart
Vaneen door minnepijn!

Nauw sterft de laatste harpton weg
Dier engelenmelodij,
Of ratelend rijdt de diligence
Naar Woerden 't huis voorbij.

De jongeling werpt zijn dichtersblik
't Raam uit en 't rijtuig in,
En, hemel, hoe toevallig! – juist
In 't oog van een Friezin;

Van een der liefste meisjes uit
Die landstreek, 'in wier lijn'
Reeds STARTER heeft gezongen, dat
'De schoonste vrouwen zijn.'

't Oorijzer fonkelt bij het licht
Eens lucifers, dien vlak
Voor 's dichters huis een passagier,
Die roken wou, ontstak.

Maar meer dan goud, meer dan 't juweel
Op 't blanke voorhoofd, gloeit
Haar oog, dat als met toverkracht
Des zangers blikslag boeit,

Het hart hem zet in laaie vlam
En, met een rauw 'o jee!'
Met harp en al hem neersmijt op
Zijn dichterscanapé.

Want, ja! het is dát zielvol oog,
Dat in de laatste tijd
Hem voor de geest stond, als hij zong
Na d'afloop van 't ontbijt.

't Is de verwezenlijking van
Het lieflijk droombeeld, dat
Zijn ziel zich had geschapen, die
Daar in die wagen zat.

o Zoete smart! o smartelijk zoet!
Zo leeft dan, die hij mint!
Maar wie staat borg, dat hij haar ooit
Op aarde wedervindt?

Want, lacy,³¹ eer van de ergste schrik
De jongeling is hersteld,
Is reeds de diligence met
De schone heengesneld.

Wat zal hij doen? Naar Woerden gaan?
Desnoods nog verderop,
Tot weer zijn oog haar oog ontmoet,
Zijn hart haar hartenklop?

En, moet het, dwars door sneeuw en ijs
Naar Frieslands barre grond
Haar volgen, tot zijn dichterswang
De kus voelt van haar mond?

Hij aarzelt, – neen, hij aarzelt niet, –
Ten minste niet heel lang: –
‘t Verlorene *zoeken* – dat ’s geen werk
Voor zonen van de zang!

Maar *treuren* om ‘t verlorene
Met roerend-teer gekweel
En hout- of tortelduifgekir,
Dat is des zangers deel!

DE DAAD IS PROZA, MAAR DE KLACHT,
DE TRAAAN IS POËZIJ.
Zo vaar dan heen, o MINA mijn!
En gij, mijn hart, breek vrij!

En als de morgenzon weer gloort,
Zit hij aan ‘t vensterglas,
En wacht de diligence en schreit
Een brakke tranenplas.

En als de diligence passeert,
Dan grijpt hij woest de snaar
Der harp en heft een klaagzang aan,
Zó allerijselijkst naar,

Dat niet slechts menig passagier
In droef gepeins verzinkt,
Maar dat de conducteur zich zelfs
Een traan uit de ogen pinkt.

‘Kent gij het land,’ zo zingt hij, ‘waar
De kleiaardappel groeit?
Waar trouw aan vorst en mannenwoord
En waar de veeteelt bloeit?’

Kent gij het land, waar MINA toeft?
Kent gij het wel? Daarheen!
Daarheen richtte ik zo eeuwig graag,
Geliefde, ‘t linkerbeen!

Kent gij het huisje?’ zingt hij weer,
‘Op palen rust zijn dak,
En Friese schonen bieden u
Een smakelijk gebak,

En zien u aan, en vragen u
Een glaasje pons. Daarheen!
Daarheen richtte ik zo eeuwig graag,
Geliefde, ‘t rechterbeen!’ enz.

³¹ Helaas!

De zelfmoordenaar

In het diepst van het woud
– ‘t Was al herfst en erg koud –
Liep een heer in zijn eentje te dwalen.
Och, zijn oog zag zo dof!
En zijn goed zat zo slof!
En hij tandknerste, als was hij aan ‘t malen.

‘Ha!’ dus riep hij verwoed,
‘k Heb een adder gebroed,
Neen, erger, een draak aan mijn borst hier!’
En hij sloeg op zijn jas,
En hij trapte in een plas;
‘t Spattend slik had zijn boordjes bemorst schier.

En meteen zocht zijn blik
Naar een eikentak, dik
Genoeg om zijn lichaam te torsen.
Daarna haalde hij een strop
Uit zijn zak, hing zich op,
En toen kon hij zich niet meer bemorsen.

Het werd stil in het woud
En wel tienmaal zo koud,
Want de wintertijd kwam. En intussen
Hing maar steeds aan zijn tak,
Op zijn dode gemak,
Die mijnheer, tot verbazing der mussen.

En de winter vlood heen,
Want de lente verscheen,
Om opnieuw voor de zomer te wijken.
Toen dan zwierf – ‘t was erg warm –
Er een paar arm in arm
Door het woud. Maar wat stond dát te kijken!

Want, terwijl het, zo zacht
Kozend, voortliep en dacht:
Hier onder deze eik is ‘t goed vrijen,
Kwam een laars van de man,

Die daarboven hing, van
Zijn reeds langverteerd linkerbeen glijen.

‘Al mijn leven! van waar
Komt die laars?’ riep het paar,
En werktuigelijk keek het naar boven.
En daar zag het met schrik
Die mijnheer, eens zo dik
En nu tot een geraamte afgekloven.

Op zijn grijnzende kop
Stond zijn hoed nog rechtop,
Maar de rand was er af. Al zijn linnen
Was gerafeld en grauw.
Door een gat in zijn mouw
Blikten mieren en wurmen en spinnen.

Zijn horloge stond stil,
En één glas van zijn bril
Was kapot en het ander beslagen.
Op de rand van een zak
Van zijn vest zat een slak,
Een erg slijmerige slak, stil te knagen.

In een wip was de lust
Om te vrijen geblust
Bij het paar. Zelfs geen woord dorst het spreken.
‘t Zag van schrik zó spierwit
Als een laken, wen dit
Reeds een dag op het gras ligt te bleken.

De Friese poëet

[François HaverSchmidt schreef in de 'Levensschets' nog wat extra toelichting op het volgend gedicht. Die volgt hier:

In *De Friese poëet* treedt 'het weeuwte van Stavoren' als een welbekend persoon op. Toch zou het kunnen zijn, dat sommigen, die dit boekje in handen krijgen, nooit de legende hoorden van Oud-Stavoren's ondergang. Om hunnentwil vinde de overlevering hier een plaats.

Toen de Hanze-stad op het toppunt van bloei en weelde was en men in Friesland van hare burgers, met hun gouden 'stoepen'³², als van 'Stearums forwinde bern'³³ sprak, woonde daar een rijke weduwe, die een van haar schippers last gaf, haar

de kostbaarste lading te halen, die er in de wereld te vinden was. Na enige tijd kwam de schipper terug met een lading van de beste Dantziger tarwe. De weduwe, die gehoopt had, geheel andere, schitterende waar thuis te zullen krijgen, was zo verbitterd over deze teleurstelling, dat zij terstond beval, de lading, die aan bakboord was ingenomen, aan stuurboord in zee te werpen. Zij werd gehoorzaamd. Maar op de plaats, waar de misdaad gepleegd werd, rees een zandbank uit de golven en versperde de haven van de stad, die nu voor altoos van scheepvaart en handel uitgesloten was. – Nog groeit op het Vrouwezand tarwe. – Maar de aren houden geen vrucht.]

De Harlinger stoomboot schommelt
Over de Zuiderzee
Van Stavoren naar Enkhuizen.
Een dichter schommelt mee.

Kwijnend rust op de verschansing
De zangerige elleboog.
Glazig staart naar Friesland
Het bleekblauw poëtenoog.

Soms ook is 't, of een klaaglied
De champere lippen ontstijgt.
De hofmeester denkt, dat mijnheer dan
Een aanval van zeeziekte krijgt.

Och, de hofmeester is niet onmogelijk
Een mens met een edel hart,
Maar, al meent hij het goed, hij heeft geen
Verstand van dichterssmart.

En ik denk, dat is maar goed ook;
Want kende de man *die* pijn,
Hoe zou hij nog voor de betrekking
Van hofmeester bruikbaar zijn? –

'Vaarwel!' ruist het van de verschansing
Naar het langzaam wegblauwend strand,
'Vaarwel! mijn diepverbasterd,
En toch *mijn* vaderland!

³² Stoepen zijn drinkkannen.

³³ Stavorens verwaande kinderen.

Wat al wateren rolden grimmig
Uw vernederde terpen voorbij,
Sinds in eigen taal uw kinderen
Konden zeggen: “wij, Friezen, zijn vrij!”

Naar ploeg en koestal vluchtte
Uw taal, eenmaal Hollands schrik,
Om uw steden te zien verzinken
In allerlei vreemde kwik.

Uw adel ligt op sterven;
Dat prachtige, koppige ras,
Dat, om voor een koning te buigen,
Te stijf eens van knieën was.

En begraven zijn ze op een paar na
Uw dochters van edel bloed
Met het oorijzer om de schedel
En de schaatsen onder de voet.

Friese jonkers solliciteren
Om een postje als ambtenaar
En nemen zich tot vrouwen
Friezinnen – met los haar!

Een ontzaglijk-honende tandknars
Bezegelt het slotakkoord,
En ‘help!’ gilt de man aan het stuurrad,
‘Een passagier overboord!’

Te laat! De poëet is verdwenen
In de diepte van ‘t dansende meer.
Slechts zijn pet vindt men acht dagen later
Op de kust van Wieringen weer.

In overoude tijden,
Toen men nog geen stoomboten had,
Lag er halfweg tussen Enkhuizen
En Staavren een bloeiende stad.

Haar koene schippers brachten
Haar schatten van heinde en veer,
En onder haar kooplui telde
Zij meer dan één miljonair.

Maar – wat men meer ziet gebeuren –
‘t Geld maakte haar kooplieden groots.
Toen streken de elementen
Over haar het vonnis des doods.

Op zekere morgen kon men
In de Leeuwarder krant zien staan,
Hoe het trotse Oud-Staavren eensklaps
In de Zuiderzee was vergaan.

Sinds verliepen er honderden jaren;
En men hield het er algemeen voor,
De bodem der zee droeg langer
Van Oud-Staavren geen enkel spoor.

Slechts vond men er nog op Schokland,
Die zwoeren bij kris en bij kras,
Dat er onder in de diepte
Nog heel wat van over was.

Een oude visser beweerde:
Hij was dikwijls door klokgelui,
Dat uit de zee opkwam, gewaarschuwd
Voor een naderende onweersbui.

De torenklok van Oud-Staavren,
Die moest dat hebben gedaan.
Had zijn vader niet eens het uurwerk
In die toren halfacht horen slaan?

De dichter is verdwenen
In de diepte van 't dansende meer.
Hij zinkt als een steen. En eindelijk
Komt hij in Oud-Stavoren neer.

Want, ja, wat die goede Schokkers
In hun eenvoud steeds hebben beweerd,
Dat is waar: de verdronken koopstad
Bestaat nog ongedeerd.

Haar muren zijn nog stevig;
Haar torens zijn nog hoog;
Slechts is er alles druipnat,
Wat er eenmaal als kurk was zo droog.

En op haar pleinen en straten,
Van mensengedruis eens vol,
Daar zwemmen nu stilzwijgend
Tarbot en schelvis en schol.

In haar achterbuurten leeft het
Van krab en slak en garnaal,
En kabeljauw vult met bruinvis
Op het raadhuis de grote zaal. –

Tot allerlei bochten zich wringend
En van benauwdheid loodblauw,
Zinkt de dichter-drenkeling neder
Op de stoep van een deftig gebouw.

Stuiptrekkend beweegt hij de klopper.
O wonder! de poortdeur wijkt,
En de zanger drijft de gang in.
Maar hij is daar niet, of hij bezwijkt.

IV

Hoelang de gezonken poëet wel
Bewusteloos gelegen heeft,
Dat zou ik niet kunnen zeggen.
Genoeg, – de man herleeft.

Hij heft de gevoelvolle blikken,
Maar twijfelt schier aan hun trouw;
Vlak toch tegenover zich ziet hij
Een wonderschone vrouw.

Haar gitzwarte lokken golven
Langs een voorhoofd van elpenbeen
Over leliewitte schouders
En een sneeuwblanke boezem heen.

Haar wenkbrauwen buigen zich prachtig
Boven ogen van lazuur,³⁴
Beschaduwde door zware wimpers
En tintelend van prettig vuur.

Een neusje, VENUS waardig,
Scheidt haar wangen, wier zachte gloed
De rozen beschaamt, maar voor 't blosje
Van haar lipjes nog tanen moet.

Ivoren tandjes glinsteren,
Zo vaak haar mondje lacht;
En de mollige kin bergt een kuiltje,
Dat stil naar een kusje smacht.

³⁴ diepblauw

V

De dichter begrijpt er niets van;
Maar eindelijk waagt hij het toch
De vreemde schone te vragen:
‘Waar ben ik?’ en ‘leef ik nog?’

En als kristal klinkt haar antwoord:
‘Mijn lieve landgenoot,
Gij zit hier in Oud-Staavren,
En ge zijt volstrekt niet dood.

Gelukkig voor u bewoon ik
Hier een waterdicht lokaal,
Waar ik verse lucht kan krijgen
Door een onderzees kanaal.

35 Goede rode wijn

Nog even bijtijds ontdekte ik,
Hoe gij spartelde op de stoep...
Doch al praatjes genoeg! Gij hebt honger,
Eet dus eerst eens dit bordje soep.

Dat zal u goeddoen, mijn jongen!
Ik zelf heb ze klaargemaakt.
En drink er dit glas Pommies³⁵ bij;
Die weet ik dat lekker smaakt.

Ga u daarna eens goed verdrogen,
En – kom dan in mijn arm;
Dan, voor de drommel, kus ik
U nog eens ouderwets warm!’

VI

‘Vergeef mij,’ huivert de dichter,
‘t Is onbescheiden misschien,
Maar mag ik ook vragen, wat dame
Ik de eer heb vóór mij te zien?’ –

En de schone glimlacht: ‘Wel zeker!
– Maar eet ondertussen voort, –
Ik ben dat weeuwtje van Staavren,
Daar ge mogelijk wel van hebt gehoord;

Die een lading Dantziger tarwe
Aan stuurboord in zee werpen liet...
Maar, man, waar wordt ge zo bleek van?
Dat hindert u, hoop ik, toch niet?’ –

‘Dat geval met die Dantziger tarwe,
Mevrouw, is te lang geleên,
Om mij *nu* nog te kunnen hinderen,
Al was het dan ook – gemeen.

Maar wat mij van lust om te eten
En om u te kussen berooft,
Is, dat gij, geboren Friezinne,
Geen oorijzer draagt om uw hoofd.

Maar wat mij zó vreeslijk ergert,
Dat de wang er mij van verbleekt
Is, dat ook het weeuwtje van Staavren
Gebroken-Hollands spreekt.

Verbasterd is mijn Friesland
Tot op de bodem der zee.
Ik heb genoeg van het leven.
Drink zelf uw fles Pommies.’

Zo galmt de rampzalige dichter
En vliegt de voordeur uit.
Nog een korte strijd, – en de haaien
Verdelen hun zangerige buit.

Jan van Zutphen's afscheidsmaal

1257

[François HaverSchmidt schrijft in de 'Levensschets' deze toelichting bij het gedicht:

De romance, getiteld *Jan van Zutphen's afscheidsmaal*, heeft een bijzonder karakter. Onder middeleeuwse vormen bewaart zij de herinnering aan een maaltijd, die door vele nog levenden werd bijgewoond. Helaas, niet allen, die er aan deelnamen, leven nog. Zij, ten wier gevalle aan het gedicht een plaats gegund werd in dit bundeltje, zij weten wel, wie er nu reeds gemist worden van hen, die eenmaal mede aanzaten 'in de opperzale.' En dat ook hij, met zijn 'edel mannenharte' nimmer terugkeert, daar treuren zij wel menigmaal over, en niet met – ingebeelde smart.

Die toelichting lost niet alles op. Dit gedicht is namelijk gemaakt voor een promotie van

een medestudent, Jan van Zutphen genoemd. HaverSchmidt stelt het hier voor alsof de studenten als middeleeuwse ridders bijeen zijn aan een afscheidsmaal. De gepromoveerde student gaat op kruistocht naar het Heilige Land (het tegenwoordige Israël), met middeleeuwse wapens, om te strijden tegen de 'Saracenen': de mohammedanen die het Heilige Land bezetten. Alle namen die genoemd worden zijn verbasteringen van de namen van medestudenten van François HaverSchmidt. De ridders hebben flink pret bij het feestmaal, zingen, eten en drinken. Zelfs een van de geleerdste studenten, Eligius, drinkt flink mee van de malvezij, zoete wijn. Maar plotseling komt een page vertellen dat de geest van een dode minstreel zich aangediend heeft. De lezer begrijpt meteen dat het om Piet Paaltjens gaat. Van Zutphen laat de zanger binnenkomen, die een buitengewoon akelige sfeer over het feest legt. Eligius gaat ervan onderuit.]

Droef neuriënd kust daarbuiten
De nachtwind de torentinnen.
Maar hoog boven de zang van de nachtwind
Stijgt het feestgezag daarbinnen.

Daarbinnen geeft JAN VAN ZUTPHEN
Voor de allerleste male
Zijn wakkere vrienden ten afscheid
Festijn in de opperzale.

Want, als het weer daagt in 't oosten,
Tijgt ZUTPHEN's dapper heere
Met het rode kruis op de schouder
Naar het land van Overmeere.

En als het weer purpert in 't westen,
Dan dragen hem reeds de golven
Naar 't verre land, waar al menig
Zich een heldengraf heeft gedolven.

Maar hem jaagt niet als zo menig
Onlesbare gouddorst henen
Tot de kamp in de lommer der palmen
Met de woeste Saracenen.

De noodkreet der vele broederen,
Die daarginds in ketenen zuchten,
Die gespt hem het zwaard aan de heupe
En drijft hem naar zuiderluchten.

Want onder zijn maliejak klopt hem
Een edel mannenharte,
Dat, staal voor eigen lijden,
Krimpt van weedom bij anderer smarte.

Doch nu dwaalt zijn oog zo somber
Langs de feestdis in de opperzale,
Waar hij aanzit met zijn vrienden,
Nog ééns, voor de leste male.

Daar rusten zijn blauwe blikken
Op tal van baroenen en knapen,
Die, al keert hij van 't oosten eens weder,
Dan toch lang in de grafkelder slapen.

Daar tellen zijn blondruige lippen
Zovele hem dierbare namen,
Die uit Holland en 't Sticht en uit Friesland
Op zijn huis ten afscheidsmal kwamen.

Aan zijn rechte rolt de lach van
JACOBUS VAN MEERENBERGEN,
Die zoete lach, die zelfs nonnekes
Tot wereldse grapkens kon tergen.

Hij lacht met JANUS VAN STEENBEEK
Om de zwarten slotvoogd van Bommel,
Die de rug van het slapend COCQJEN
VAN GORCUM gebruikt als trommel.

Aan 's gastheers slinke zetelt
Zijn trouwe leidsman en rader,
De *astroloog*, in het veld hem ten broeder,
In het stil closet³⁶ hem ten *vader*.

Verderop zit KAREL DE KAPER
En drinkt minne met PETER DEN LANGEN.
Daartussen zingt *de edele van Mackum*
Zijn Friese tafelzangen.

Op hem volgen JAN VAN DEN BOSSCHE,
Fel op kloosters en papen gebeten,
En DORUS DE MOOIE, druk bezig
Om pauwenbraadsel te eten.

Ook ZUTPHEN's *grijze lijfarts*,
Met zijn *broeder*, en blonde JANJE
VAN DE ROTTE laven de kelen
Aan de druiven van 't lauwe Spanje.

Aan het eind van de dis doet ELIGIUS,
Dat sieraad der clerezije³⁷
Van 't Oversticht, zich te goede
Aan de tintelende malvezije.

En nog menig andere degen
Zit aan in de opperzale,
Nu JAN VAN ZUTPHEN festijn geeft
Voor de allerleste male.

³⁶ Studeervertrek.

³⁷ Dat sieraad van wetenschap.

Doch ziet, daar buigt MELCHIOR, de page,
Zich over ZUTPHEN's zetel,
Ietwat vrees in de donkerbruine oogjes,
Zo schelms anders en vermetel.

'Daar buiten aan de slotpoort,'
Zo lispt hij zijn heer in de oren,
'Daar staat weer de dode minstreel,
En hij eist, dat gij hem zult horen.

De minstreel, die, vier jaar geleden,
Zo spoorloos van 't huis is verdwenen,
En sinds nog driemaal in 't nachtuur
Aan de torenwacht is verschenen.'

'Hij kome, de dode minstreel!'
Roept ZUTPHEN, van wijn bevangen,
'Hij kome en zing mij ter ere
Zijn helse minnezangen!'

De *astroloog* frons zo ernstig de wenkbrauw:
'Heer JAN, wil u dan toch bezinnen!
Met minstreels, als zij eens dood zijn,
Daar is niet mee te beginnen.'

'En zingt mij de boef ook lijden,
En krast mij de dief ook sterven,
Ik wil, dat hij zinge! Geen liedjes
Zullen JAN VAN ZUTPHEN verderven!'

Het kersrood van MELCHIOR's wangen
Wordt witter dan pasgebleekt linnen,
En knieknikkend spoedt hij zich henen
En laat de dode binnen.

Zó rilt op de adem van 't koeltje
Het donkere beukengebladert,
Als de knapen en baanrotsen³⁸ rillen,
Nu het lijk van de minstreel nadert.

Zó klapperen de castagnetten
Van Biscaje's zwartogige schonen,
Als de tanden der ridders, bij 't zien van
Des minstreels marmeren konen.

Maar nooit nog ook, sinds voor het eerst hier
Ellendigen tranen schreiden,
Lag in één oog zó'n afgrond
Van onpeilbaar zielenlijden.

Maar nooit nog ook, sinds de wanhoop
Voor het eerst hier een hart vervulde,
Zag men zó'n grimlach, als die zich
Om de lippen des minstreels krulde.

Van grafbloemen is de kranse,
Die zich wingert door zijn haren.
Van doodkistenhout is de harpe, –
Doch geen mensenoog ziet er de snaren.

Slechts geestenblik merkt er de snaren,
Waaruit zijn dode vingers
Een woestschone stroom van akkoorden
De ridders in de oren slingeren.

En grijpen die lijkkoude vingers
Die grafdampademende snaren,
Dan golven de boezems der knapen
Als door stormwind gebeukte baren.

Dan rommelen de ingewanden
Van al die ontembare baronnen,
Als wen de wind uit de verte
Ons toewaait de zang van kanonnen.

Nu ratelt de harp als de donder,
Dan suist ze als de kus van een engel;
Nu ploft zij als een lawine,
Dan klokluidt ze als kuddengebengel.

Wee! Daar opent de minstreel zijn lippen;
Daar Het sieraad der clerezije,
ELIGIUS, schiet plots onder tafel. –
Dat komt van de malvezije!

Drie Studentjes

*Daar waren eens zeven kikkertjes
Al in een groene sloot,
Toen kwam er een boer op klompen aan –
En die trapte ze allemaal dood.*

Daar waren eens drie studentjes,
Drie vrienden in lust en in nood;
Ze sprongen zo moedig de wereld in,
En de wereld – trapte ze dood.

Lief meisjes met blonde lokken,
Met een kolk van gevoel in de blik,
Ai gun, dat ik van hun bitter lot
Aan uw voetjes een liedekje snik!

Een liedekje, dat, is uw boezem
Alleen in kleur van albast,
Zijn glooiing met bangzoete dauwdroppeltjes
Van medelijden beplast.

Hun jonge harten klopten
Voor wat goed is en welluidt zo fier;
Voor waarheid en wijn, voor vrouwen,
Voor vrijheid en Beiers bier.

Hun ijzeren vuisten beukten
Zo graag op een schurkenkop;
Hun lippen vingten zo gretig
Een maagdelijk kusje op.

Donderend dreunden hun stemmen
De kruipende huichelaar in 't oor;
Leeuwerikzoet stegen ze opwaarts
In 't jubelend vriendenkoor.

Blij was hun lach, ferm hun handdruk,
Breed hun borst en hun oogopslag kloek;
Rood hun wang, zout hun scherts, krul hun haren,
Geniaal en talentvol hun vloek.

Idealen, sigaren, beurs, tafel,
Ze hadden alles gemeen.
Hun geloof en hun twijfel, hun liefde
En hun haat en hun kelder was één.

Alle morgens van tien tot elven
Hengstten³⁹ ze samen vol vlijt,
En van elven tot vieren bezochten
Ze eendrachtig de sociëteit.

Of ze dronken, op STEGERHOEK's kleppers,⁴⁰
Met de vier van VAN HEES⁴¹ of met ZUUR,
Op schaatsen of wandelend, de melk in
Uit de borsten der vrije natuur.

Maar meer dan die melkspijs woog hun
't Vaste brood der wetenschap zelf,
En daarom hengstten ze eerst vlijtig
Alle morgens van tien tot elf.

Ja, nauw was nog de verdooving
Van het bierrijk diner voor een sterk
Kop koffie, etc. bezweken,
Of zij togen weer samen aan 't werk;

En bladerden in boeken en blokten
En pompten, en dronken thee,
– Of, als het te warm was, Rijnwijn,
En, was het te koud, punch-brûlé.⁴² –

Eerst om tien uur beloonde wat 'stokouds
En geurigs' van WEYDUNG⁴³ hun vlijt,
En van elven tot vieren bezochten
Ze eendrachtig de sociëteit.

Daar spraken ze dan zo diepzinnig
Over Hegelse filosofie,
En dronken drieënig uit één fles,
En elk van de drie dronk voor drie.

En al hun zoete geheimen,
Al de smart, die hun boezem omsloot,
Al hun feilen, hun deugden, hun beden,
Die legden ze elkander dan bloot.

Eén fluisterde dan zo teder
Van een schoon, blauwogig kind,
Dat hij eens op een zomerconcert zag
En sedert had bemind.

Nooit, zei hij, daalde de zonne
Zó blozend van wellust in zee,
Als toen hij voor 't eerst háár zag kijken
Naar de goudvisjes van COUVÉE.⁴⁴

Nooit speelde 't korps van DUNKLER⁴⁵
'Das Bild der Rose' zó zoet,
Als toen zijn blik de blikslag
Dier bleke roos had ontmoet.

Daar lag in die blik iets kwijnends,
Iets smachtends naar hij wist niet wát;
Iets, dat, dacht hem, ook in 't klagend
Gefluit van de nachtegaal zat.

³⁹ Studeerden.

⁴⁰ Paarden.

⁴¹ Met een koets met vier paarden van de verhuurder Van Hees of Zuur.

⁴² Warme punch.

⁴³ Een jenever van de zaak Weydung.

⁴⁴ Couvée had een groot café met een tuin en een vijver met goudvissen. In die tuin

waren ook concerten.

⁴⁵ Het muziekgezelschap onder leiding van dirigent Dunkler.

En hoger gloeiden zijn wangen,
Als hij sprak van dat klagend gefluit,
En sneller dronk dan het drietal
Ontroerd de glazen uit.

Één dacht dan aan 't naderend scheiden,
En 't was, of ze trilden van pijn,
Maar ook, en hun oog blonk weer zalig,
Hoe het weldra *reünie* zou zijn!

Hoe dan nog eens zoals vroeger
Door de straten der Sleutelstad⁴⁶
Hun leeuwerikstem zou weergalmen
Van het godlijk *Io vivat!*⁴⁷

En noemde zijn lip die feestpsalm,
Dan grepen zij eerbiedvol 't glas
En orgelden driestemmig 't heilig
Nostrorum sanitas.

Één sprak dan zo dof en zo honend
Van het lijden dezer eeuw.
De ganse wereldhistorie,
Zei hij, was hem één schreeuw,

Één rauwe schreeuw om wrake
Over hen, wier vuig belang
Het mensdom vertrapt en verknoeid had,
Al zestig jaarhonderden lang!

Maar de dag des gericht's was niet ver meer!
Reeds kleurde 't morgenrood
De toppen der bergen en spelde
De nacht der leugen de dood!

Reeds hoorde hij 't lied van de valbijl,
Die de kop der dwingelandij
Van haar rotte romp zou scheiden:
'De verjongde volkeren zijn vrij!'

En dan schoten er bliksemstralen
Uit zijn zielvol donker oog,
En dan hief hij de twee voorste vingers
Van zijn rechterhand statig omhoog,

En dan zwoer hij zo vreselijk ernstig,
Dat ook zijn zwaard in de eerste rij
Op het slagveld des geestes zou kampen
Tegen domheid en tirannij.

Dan zwoeren ook de anderen, en riepen
Om PLOOI, en alle drie
Bezegelden zij hun gelofte
Met een glas of vier Oeil de perdrix.⁴⁸

Ja, het waren drie brave studentjes!
Drie vrienden in lust en in nood!
Blij sprongen ze in de armen der wereld,
En de wereld – kneep ze dood.

Blondlokkige JOHANNA!
Ai gun, dat uw droeve bard,
Vóór hij verder zijn liedekje afsniakt,
Eerst eens uitschreie tegen uw hart.

Want breken wil hem het zijne,
Als hij denkt, hoe oneindig veel groots
De klauw der wereld reeds smakte
In de kille afgrond des doods.

Nam ze ook niet zijn dichterdromen
Wreeddaardig bij een been
En sloeg hun de hersens te pletter
Tegen de werkelijkheidssteen?

Zijn gezang, dat de objectivering
Van de idee der wereldsmart was,
Zette zij 't niet met de verzen
Van - - in één klas?⁴⁹

⁴⁶ Leiden wordt de Sleutelstad genoemd.

⁴⁷ Studentenlied: *Io vivat nostrorum sanitas*: Hoezee, leve de gezondheid der onzen,

⁴⁸ Zij riepen kelner Plooi van de sociëteit en bestelden champagne.

⁴⁹ Piet Paaltjens wil hier de naam niet noemen van een minderwaardige andere

dichter, met wie zijn verzen vergeleken werden door 'de klauw der wereld'.

JOHANNA! blondlokkig meiske!
Ai, gun uw miskende PIET,
Dat hij eerst eens uw boezemglooïing
Met een tranenmeer overgiet!

En nu, aanhoor, hoe treurig
De geschiedenis endt van de drie,
Die zo'n *dure* eed eens zwoeren,
Een eed bij de Oeil de perdrix.

Één voer er naar 't land der vampiers
En der kruipende slangen af;
Hij kampte er trouw voor de waarheid,
En vond er jong een graf.

Want wel was zijn vuist van ijzer
En goed voor een schurkenkop,
Maar tegen slangen en vampiers –
Daar kon hij niet tegen op.

Één bleef er, waar 't oog op geen vampiers,
De voet op geen slangen stoot;
Hij bestreed er vooroordeel en domheid,
En vond er een langzame dood.

Want, al beet hem geen giftige slange,
Al zoog geen vampier zijn bloed,
Daar waren padden en wespen –
En die deden hem ook al geen goed.

Maar het akeligst lot trof de jongste,
De zwakste ziel van de drie,
Die eenmaal die *dure* eed zwoeren,
Die eed bij die Oeil de perdrix.

Ze hebben de arme strijder
Zólang gerold en gesold,
Tot al, wat er fris was en edel
In zijn vrije borst, is gestold.

Tot hij eindelijk, het worstelen moede,
Zich de handen knevelen liet
En om de lieve vrede
De zaak der vrijheid verried.

Ik geloof, hij kreeg een betrekking,
En ook een echtgenoot;
Zij blonk wel niet uit door schoonheid,
Maar haar inkomen, zei men, was groot.

Ook kocht hij een stel witte dassen,
En de wereld riep er van,
Hoe hij zich van een zondaar bekeerd had
Tot een braaf en fatsoenlijk man.

Toch scheen het, of hij de vrede
Niet bij zijn bekering hervond,
Want – nimmer speelde de glimlach
Van vroeger weer langs zijn mond.

Slechts als hij een oude makker
Op het slagveld verbloeden zag,
Dan weerlichtte er plots om zijn lippen
Een vreemde, geheimvolle lach;

Een lach, nog oneindig veel fletser
Dan die lijkengrimlach, dien JAN
VAN BEERS eens de mond zag plooiën
Van zeker ziekelijk jongman;⁵⁰

Een lach, die getuigde van lijden,
Zó gruwzaam, zó peilloos diep,
Dat die hem loeg⁵¹ mocht bidden,
Dat ook hij de heldendood sliep,

De schone dood der vrienden,
Met wie hij de Sleutelstad
Eens zo leeuwerikblij deed daveren
Van 't heilig *Iö vivat!*

50 Verwijzing naar een gedicht van de Vlaamse dichter Jan van Beers over een jongen die vroeger een blij kind was, maar later nooit meer lachte, tot hij als lijk een

lachend grimas vertoonde.

51 'Loeg' is verleden tijd van 'lachen'.

Toelichting

Het leven van François HaverSchmidt

Piet Paaltjens, de dichter van het bundeltje *Snikken en grimlachjes*, bestaat niet. Alles wat we van hem weten komt uit de pen van François HaverSchmidt. Paaltjens was afkomstig uit Friesland, hij studeerde in 1853 in Leiden, en daar verdween hij plotseling. Acht jaar na zijn verdwijning, dus in 1861, werd hij nog gesignaleerd in Friesland, waar hij een tas met gedichten achterliet, en in 1867 dook hij op in Parijs. De feiten uit het leven van Paaltjens lijken op die van de echte schrijver van de bundel.

François HaverSchmidt werd in 1835 geboren in Leeuwarden. HaverSchmidt schreef later dat hij een gelukkige jeugd had en al vroeg verhalen verzong. Er is een gedicht van hem bewaard dat hij schreef toen hij dertien jaar was. Hij was pas zestien toen hij klaar was met het gymnasium, en omdat zijn ouders hem nog te jong vonden voor het studentenleven, bleef hij een jaar lang thuis.

Op 21 september 1852 werd HaverSchmidt ingeschreven als student godgeleerdheid in Leiden. Dat betekende dat hij dominee zou worden. In Leiden leerde hij kritisch naar de bijbel te kijken. Die werd niet meer als onfeilbaar beschouwd. Er waren zoveel wetenschappelijke ontdekkingen gedaan, dat het verhaal van de bijbel niet meer letterlijk klopte. Dus moest er aan de bijbel een nieuwe uitleg gegeven worden, zodat die toch kon overeenstemmen met de natuurwetenschappen.

HaverSchmidt had het enorm naar zijn zin in Leiden. Er zijn getuigen die zeggen dat hij soms op een tafel klom en verzen reciteerde. Hij begon te publiceren in de studentenalmanak (de schoolkrant van de studenten) en werd lid van de redactie. In 1856 staan de eerste negen verzen 'uit de dichtsterlijke nalatenschap van Piet Paaltjens' erin. Hij was heel ongelukkig toen hij afstudeerde en Leiden moest verlaten. Over zijn laatste avond heeft hij een brief geschreven aan een vriend. Hij

doolde alleen in de nacht door de straten, ging voor de huizen staan waar vrienden hun kamers hadden gehad. 'Ik gevoelde mij zo diep ongelukkig, dat het waarachtig was of mij het bonzend hart zou barsten in de boezem.'

In april 1859 werd HaverSchmidt predikant in Foudgum in Friesland. In het doodstille dorpje woonden niet meer dan 150 mensen. De pastorie keek uit op de kerk en het kerkhof. HaverSchmidt voelde er zich verlaten en geïsoleerd en vond onder de dorpsbewoners geen enkele verwante ziel. Hier is de kiem gelegd voor zijn latere diepe melancholie.

In 1862 kon HaverSchmidt dominee worden in Den Helder. Een jaar later trouwde hij met Koos Osti, die hij had leren kennen op de bruiloft van een Leidse vriend. Den Helder was in deze periode al een marinestadje met heel wat meer inwoners dan Foudgum. HaverSchmidt kreeg het er erg druk. Buiten zijn domineeswerk gaf hij veel lezingen over allerlei onderwerpen.

Vanwege het vele werk zocht HaverSchmidt een andere domineesplaats. Hij kwam terecht in Schiedam, een industriestad met een groot verschil tussen de arbeiders en de fabrikanten. Schiedam was vooral bekend om zijn drankindustrie. De gezondheidstoestand van het volk was slecht en de kindersterfte hoog. Goed drinkwater was niet beschikbaar, en de stad leed onder luchtvervuiling door de industrieën. Parken of open tuinen waren er niet te vinden.

HaverSchmidt vond het prettig in Schiedam omdat hij er veel kon betekenen voor zieken en armen. Het verhaal gaat dat hij in een koude winter zijn jas aan een arme man gaf en zonder mantel naar huis wandelde. Hij zamelde geld in voor de Javanen, voor een bejaardentehuis, voor verwaarloosde

Haverschmidt aan het einde van zijn studententijd

jongens en voor Russische immigranten. Hij schreef ingezonden brieven in de *Schiedamsche Courant* voor hulp aan arme kinderen: 'Wie heeft er onder- of bovengoed voor schraalgeklede jongens en meisjes te missen? Of wie heeft er wat geld voor over, om de stakkerds een beetje aan te kleden?' Hij was een echte vriend der armen.

In Schiedam werden zijn drie kinderen geboren, Margot (1864), Nico (1866) en François (1869). Nico overleed op tweejarige leeftijd. Daarover heeft hij een verhaal geschreven: 'De geschiedenis van den kleinen Bob'. Hij kwam de dood van het kind moeilijk te boven.

Tegenover HaverSchmidt woonde een bekende uitgever, Roelants. Deze wilde de gedichtjes uit de studententijd uitgeven. In 1867 verscheen de bundel *Snikken en grimlachjes* van Piet Paaltjens en deze werd meteen een groot succes. HaverSchmidt werd heel geliefd als voorlezer. Hij had een prachtige stem en kon zijn gedichten en verhalen goed voorlezen.

Als schrijver en voorlezer had HaverSchmidt succes, maar in het persoonlijke leven ging het helemaal niet goed met hem. Zijn collega-dominees in Schiedam vonden dat hij te modern was en ze gaven hem minder preekbeurten in de kerk. Dat griefde hem. Hij had last van diepe depressies. Soms kon hij maanden niet werken. Deze depressies bleven zijn hele leven lang terugkomen. De gelovigen vonden dat hij veel te somber preekte. Er kwam zoveel dood in zijn preken voor, dat ze de kerk gingen mijden.

Na het plotseling overlijden van zijn vrouw in 1891 verloor hij de greep op zijn mistroostigheid. Hij zocht in de natuur troost, maar vond die niet. Aan een vriendin schreef hij daarover dat hij tobde, wanhopig was en suf van verdriet. Iets kwelde en martelde hem. Op 19 januari 1894 hing hij zichzelf op in zijn bedstee.

Humor in de literatuur van de negentiende eeuw

Er is een stuk van Nicolaas Beets waarin hij zich erover beklagt dat er in zijn tijd zoveel humoristen zijn: humoristen op rijm, humoristen in proza, geleerde humoristen, huiselijke humoristen, hoge humoristen, lage humoristen, vrouwenhatende humoristen, sentimentele humoristen, ongelikte humoristen, reizende humoristen, plattelandshumoristen en zo nog wat meer. Natuurlijk is deze opsomming ook humoristisch bedoeld. Inderdaad was er in de negentiende eeuw een 'humorcultus'.

Nicolaas Beets maakt in zijn *Camera Obscura* veel gebruik van humor om het alledaagse leven belachelijk te maken. Multatuli plaatst in *Max Havelaar* de figuur van Batavus Droogstoppel tegenover die van Max Havelaar en kenschetst hem zo dat de lezer wel moet lachen om de kortzichtige redeneringen van de zelfverzekerde ijdelruit die Droogstoppel is.

Er zijn ook dichters die humoristische poëzie schrijven. Drie zijn er bekend gebleven. Peter de Génestet is een jong gestorven predikant die levenswijsheden in een grappig-weemoedige sfeer trok. De Schoolmeester, een pseudoniem van Gerrit van de Linde, gebruikte de taal om daar capriolen mee uit te halen waar je om moet lachen. Om François HaverSchmidt kun je eigenlijk niet eens zo hard lachen, zoals bij veel goede humor. Hij maakt je droevig, omdat je je bij hem zo goed realiseert wat het verschil tussen de droom en de realiteit is.

Humoristisch kan een tekst zijn vanwege de situatie. Er zijn standaard komische situaties en komische personages, die niet voorbehouden zijn aan de literatuur, maar ook op toneel, in de film en bij cabaret voorkomen. Klassiek is de dikke man die last heeft van de hitte. Bij de films van 'de dikke en de dunne' komt dat vaak voor. Een andere bekende komische situatie is de hitsige oude man

of een sukkel die kijkt naar jonge meisjes zonder enige kans te maken. Dat overkomt 'de dunne' vaak. Struikelen en vallen werkt op de lachspieren. Beets gebruikt dit soort komische situaties vaak in de *Camera Obscura*. In een van zijn verhalen gaat een bezwete dikke man op een warme zomerdag op bezoek bij een oude schoolkennis, en terwijl hij zich voorstelt hoe lief deze getrouwd is en hoe leuk zijn gezin zal zijn, komt hij aan terwijl de oude vriend juist zijn stoute zoon een pak rammel geeft. De humor zit hem in de situatie, maar ook in de bedrogen verwachtingen.

Verwachtingen omkeren en vaste denkbeelden op zijn kop zetten is ook iets wat humoristen vaak doen. Peter de Génestet heeft een gedicht geschreven waarin hij ingaat tegen de algemene verheerlijking van Nederland als het land dat door onszelf aan de zee ontworsteld is:

o Land van mest en mist, van vuile, koude regen,
Doorzijperd stukske grond, vol killen dauw en damp,
Vol vuns, onpeilbaar slijk en ondoorwaadbare wegen,
Vol jicht en parapluis, vol kiespijn en vol kramp!

o Saaie brij-moeras, o erf van overschoenen,
Van kikkers, baggerlui, schoenlappers, moddergoôn,
Van eenden groot en klein, in allerlei fatsoenen,
Ontvang het najaarswee van uw verkouden zoon!

Uw kliemerig klimaat maakt mij het bloed in de aderen
Tot modder; 'k heb geen lied, geen honger,

vreugd noch vreê...
Trek overschoenen aan, gewijde grond der
vaderen,
Gij - niet op mijn verzoek - ontwoekerd aan
de zee!

Het komt ook voor dat de humor meer in het taalgebruik zit, bijvoorbeeld in dubbelzinnigheden en woordspelingen. De schrijver vervormt of verdraait woorden, bootst dialect of gezwollen taal na, gebruikt onverwachte rijmen of herhaalt een uitspraak zo vaak in net iets andere bewoordingen dat het komisch wordt. Peter de Génestet is een meester in woordspelingen in zijn *Leekedichtjes*:

‘k Ben voor de waarheid!’ ‘Goede man ’k
geloof het graag;
Maar zijt gij er achter? dat ’s de vraag!’

De Schoolmeester schrijft over een vader die alweer een nieuw kind heeft gekregen en zich ergert aan de eetlust, of beter gezegd drinklust van de zuigeling:

Wat doe ik hier met zo’n vijfde kind?
– ’t Heeft nu reeds van ’t zuigen een stuk in
zijn kraag –
Zo’n jeugdige haai met zijn volle maag,
Zo’n zuigend zoogdier, zo’n lik-in-de-pan,
Zo’n etende tering, wat maak ik er van?

Wat je ook vaak ziet, is dat zaken die niet met elkaar te maken hebben bij elkaar gebracht worden, bijvoorbeeld door te spelen met de letterlijke en figuurlijke betekenis van woorden. De Schoolmeester zegt van een hond, dat die ‘zo gezond als een vis is’.

Er is ook humor die niet met een komische situatie of met grappige taal te maken heeft. De

Génestet bijvoorbeeld wisselt de woordspelingen en tafereeltjes af met prikkelende uitspraken die aan het denken zetten. Net als HaverSchmidt was hij dominee en twijfelde:

Doe ik mijn ogen toe,
Dan wil ik ’t wel geloven;
Doch als ik ze open doe
Komt weer de twijfel boven.

De humor van François HaverSchmidt stemt droevig, omdat die steeds over teleurstelling van verwachtingen gaat. Het hoge ideaal wordt tegenover de platte uitkomst gezet, en dat wekt hooguit een glimlach op. Piet Paaltjens verwacht eeuwige trouw van de vriendschap, en krijgt die niet; hij verwacht dat liefde op het eerste gezicht beantwoord wordt; hij denkt dat veelbelovende studenten ook in het latere leven trouw zullen zijn aan hun idealen, maar in alles wordt hij teleurgesteld.

Over *Snikken en grimlachjes*

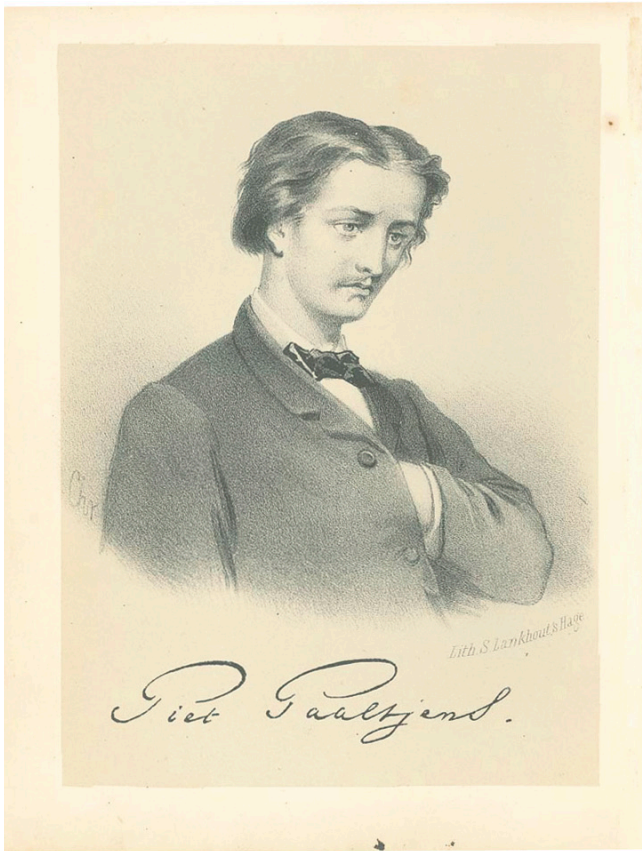
In *Snikken en grimlachjes* doet de schrijver François HaverSchmidt alsof hij de gedichten van Piet Paaltjens gekregen heeft om er een bundeltje van te maken. Het boekje begint met een ‘Levensschets’ van de merkwaardige Piet Paaltjens. De levensgeschiedenis van Piet is zo somber dat men het moet ‘uitsnikken van ontroering’ als men die leest. Piet was een bleke student in Leiden die altijd zuchtend en weemoedig in de sociëteit zat, weinig of geen vrienden had en boven een doodgraver woonde. Maar als hij zijn gedicht ‘Hoor ik op Sempre een waldhoorn’ voordroeg, dan kon men de tranen van de studenten horen vallen. Meestal werd hij niet begrepen. Hij was een miskend genie. Opeens verdween hij uit Leiden. Hij was het laatst gezien tussen twee biljarten op de studentensociëteit. Hij had kort daarvoor al aan HaverSchmidt zijn poëzie gegeven om die te publiceren. Acht jaar na zijn verdwijning werd hij in Friesland gesignaleerd door een voormalige medestudent, maar toen deze met hem wilde praten, verdween hij snel. Hij liet een tas met gedichten achter. Uit deze tas en de eerder gegeven papieren stelde HaverSchmidt de bundel van Piet Paaltjens samen. Hij doet alsof hij werkelijk een keuze gemaakt heeft uit veel manuscripten. Zo nummert hij een deel van de gedichten, maar slaat af en toe een paar nummers over, alsof hij die niet goed genoeg vond.

De poëzie van Piet Paaltjens is verwarrend. Het is niet duidelijk of de gedichten werkelijk over diep lijden gaan, of dat ze juist de spot drijven met de overgevoeligheid van de Romantiek. Omdat ze heel humoristisch zijn, lijken ze de draak te steken met gevoeligheid, maar tegelijkertijd is die kwetsbaarheid toch aanwezig. Het is alsof de dichter zegt: ‘kijk mij nou toch eens verdrietig zijn’ in plaats van ‘ik ben verdrietig’. Daarbij overdrijft hij flink. De verliefde student zit ’s nachts te huilen op

de stoep van zijn geliefde, en als de melkboer langs komt dan zegt hij tot haar dienstmeisje: ‘de stoep is weer nat’. Een man die zelfmoord pleegt hangt een jaar in de boom, dan komt er een verliefd paartje dat onder de boom wil gaan vrijen, op dat moment valt er een laars van het uitgemergeld lijk, en ‘in een wip was de lust tot vrijen geblust’.

De overheersende thematiek in de bundel is de teleurstelling. Het eerste gedicht gaat over een droefgeestige dichter die ’s avonds in een overdadig prachtige natuur wenend gaat neerzitten bij een meer. ’s Ochtends is zijn hart letterlijk gebroken. Daarna volgen twee cyclussen met bloemennamen. De eerste reeks is ‘Immortellen’. Dat is een soort niet verwelkende bloemen (strobloemen), maar het woord verwijst natuurlijk ook naar het begrip ‘onsterfelijkheid’. Het zijn gedichten uit het studentenleven. De nummering suggereert dat er 100 Immortellen zijn, waaruit HaverSchmidt er 13 (!) gekozen heeft. Al deze gedichten zijn in de ik-vorm geschreven en ze spelen zich in Leiden af. De eerste twee gedichten gaan over weemoed in het algemeen, dan volgen er drie gedichten over de trouweloosheid van vriendschap en daarna komen er vier over onbeantwoorde liefde. De vier laatste gedichten gaan over mensenhaat en doodsverlangen. De teleurstellingen leiden er toe, dat de ik-figuur vlucht in poëzie, maar ook deze stelt hem teleur. Nu zwijgt ook de dichter.

In de volgende cyclus, ‘Tijgerlelies’, staat afgewezen liefde centraal. Een tijgerlelie is behalve een mooie bloem ook een contaminatie van twee woorden die staan voor *roofdier* (tijger) en *onschuld* (lelie). Die oppositie projecteert hij in de vrouwen uit de tijgerlelies, die onschuld en valsigheid combineren, en hem hoe dan ook teleurstellen. De dichter verwacht beantwoording van zijn seksuele verlangens, van zijn impulsiviteit, hij wil dat de geliefde de dichter in hem koestert en hij wil dat de geliefde met hem afdaalt in zijn hersenschimmige

Piet Paaltjens zoals hij er volgens Haverschmidt uitzag

voorstellingen.

In de 'Romancen' die volgen is de teleurstelling steeds weer het voornaamste. 'De zelfmoordenaar' en 'Drie studentjes' zijn in het weinig gebruikte metrum van de anapest geschreven. In 'Liefdewraak' en in 'Des zangers min' is het thema miskende liefde, en de invloed daarvan op de dichter. 'De Friesche Poëet' gaat over een dichter die zich in zee stort omdat Friesland niet meer deugt, en zich voor de tweede keer verdrinkt omdat op de bodem van de zee het Friese leven ook verbasterd is. Zelfmoord is ook het thema in 'De zelfmoordenaar'. In 'Jan van Zutphen's afscheidemaal' wordt een dode minstreel ten tonele

gevoerd, als metafoor voor de kille maatschappij die de afgestudeerde wacht aan wie het gedicht is opgedragen. Over de teleurstellingen van het leven na de studententijd gaat ook het laatste gedicht van de bundel, 'Drie studentjes'.

Piet Paaltjens geeft de gevoelens weer van elke jongeling die met verraad, hoge verwachtingen en grote onbeantwoorde liefdes en vriendschappen te maken krijgt.

De brieven-schrijver, de voorlezer en de predikant

François HaverSchmidt schreef hele mooie brieven die laten zien hoe dicht de droefheid van Piet Paaltjens bij hemzelf stond. Hier volgt een stuk uit de brief die hij schreef aan zijn beste vriend toen hij uit Leiden naar Friesland terugging:

Toen de toren van het stadhuis mij voor 't laatst het middernachtelijk uur toesnikte, doolde ik alleen langs de eenzame straten en grachten van de Sleutelstad. Ik zocht al de huizen op waar vrienden hun kamers hadden gehad, ik stond voor uw vroeger verblijf en voor dat van Lutjen en Kaay lange tijd stil en ik herdacht al die zalige uren, toen wij daar alles smaakten wat de aarde zoets en heerlijk heeft. Wat er in mijn hart omging? Ik kan het niemand zeggen. Ik gevoelde mij zo diep ongelukkig, dat het waarachtig was of mij het bonzend hart zou barsten in de boezem. Ik bad om tranen en ik kon niet wenen. Zie, ik had mij zo gans en al met ziel en lichaam verpand en verkocht en overgegeven aan het studentenleven en bovenal aan de vrienden die ik onder de studenten had gevonden, dat het voor mij was, alsof ik moest sterven, neen, alsof ik levend zou moeten begraven worden, toen ik ook de laatste handen moest afsnijden, die mij hechtten aan mijn wereld. Goddank dat dat uur voorbij is!

Over het leven in Foudgum schrijft hij dit in een voordracht:

Ik was pas student af en zag mij, bijna plotseling, overgeplaatst naar een klein en afgelegen boerendorpje om daar predikant te wezen. Ik deed mijn best maar... enfin, over mijzelf hoef ik nu niet te vertellen. Alleen wil ik u wel zeggen dat ik dikwijls een erg verlaten gevoel had in mijn oude, bouwvallige pastorie,

waar niemand mij gezelschap hield behalve een dienstmeisje dat zeker niet minder haar best deed dan ik, maar het daarom toch evenmin kon helpen als ze soms in haar eenzaam keukentje een deuntje zat te schreien. De herfst kwam en ma het laatste weinige moois uit mijn boerse bloementuin weg. We kregen de koorts, om beurten, de keukenmeid en ik, en als er dan nooit eens een gezellig mens kwam om met mij te praten, dan stond ik weleens voor 't raam en keek door de mist naar het kerkhof naar de pastorie en vroeg mistroostig of het maar niet beter was daar stilletjes begraven te liggen.

Hij schrijft ook over de huisbezoeken die hij aflegt bij de boeren:

Daar zat ik dan op een mooie zomerse dag, als de drukte van de hooitijd achter de rug was, van 's namiddags twee uur tot ongeveer middernacht in een gezelschap, waarvan de meesten niets zeiden en de spraakzaamsten zo eens om het kwartier een opmerking maakten die al een paar maal gemaakt was, en al die uren werd er thee gedronken, koek en boterhammen gegeten, koffie gedronken en gerookt. En het ergste was nog als de fles op tafel kwam. De boeren dronken jenever, de vrouwen iets zoetigs en dominee kreeg wijn, maar welke wijn! [...] Ter wille van het welzijn mijner gemeente heb ik soms wijs gebruikt, uit dezelfde fles, waaruit ik op de visite van het jaar tevoren ook een paar glaasjes had gehad en die al die tijd zonder kurk of met een prop papier als stop was blijven staan.

Er zijn veel preken van HaverSchmidt bewaard. Sommige laten duidelijk zien hoe mistroostig hij was en hoe hij twijfelde aan het geloof. Men kan zich voorstellen dat de mensen uit de kerk

wegbleven na zulke woorden:

De hemel is weer grijs als tevoren: welk een vreugde verschaft ons het werk waartoe wij ons geroepen zien! Men waardeert ons pogen. Wij stichten nut. Opeens, daar stort ons gebouw in. De omstandigheden verlammen onze pogingen tot geluk van anderen. We kunnen met de beste wil niets meer uitrichten. Of de dood komt en velt onze dierbaren. Kan het heden in het algemeen ons bitter teleurstellen, in het bijzonder zijn het de mensen die ons tegen kunnen vallen en deze ondervinding is nog wel zo pijnlijk als de ontgoocheling die het lot ons bereidt. Want weet wel dat er geen trouwelozer ding is als de mens. Eigenlijk bestaat er geen trouw.

Om het allerergste te zeggen: ook God valt er menigeen tegen. God zou ons redden uit de hand der bozen. Wee! Waar is nu de verhooring van het gebed? Dode op dode is uitgedragen naar het donkere graf om niet meer terug te keren. En in plaats van de Hemelse Vader schijnt Satan wel op de wereldtroon te zitten. Geen God daarboven achter de wolken, geen God ook daarbinnen in het gemoed. Maar nu ook niemand, niets om zich aan vast te houden, om op te hopen, nu ook geen kracht om getroost te leven en getroost te sterven. Och, dat ik nog bidden kon 'Onze Lieve Heer', als toen ik nog een kind was! Een engel hoopte ik als kind te worden, bij God, Onze Vader! O, vrome illusie, o, onmogelijk luchtkasteel! Daar is immers geen hemel en engelen zijn er ook niet. En een God? Nu ja, er is een natuurkracht of hoe heet dit? Er is een verband voor alles,

een geheel dat de soms is voor al de delen. Maar mogelijk bestaat ook dat alleen maar in de gedachte der mensen. Doch gesteld dat het ons gelukte op het spoor te komen van een algemene samenhang, van een punt waar alles van is uitgegaan en eenmaal weer op zal uitlopen, dan hadden wij nog niet de God teruggevonden waaraan ik als kind geloofde. Die God was louter de vrucht der verbeelding.

Aan het eind van zijn leven kreeg hij steeds meer last van melancholie. Aan een vriendin schrijft hij daarover:

Na een rustige nacht ontwaakte ik, maar verviel weldra weer in de oude tobberij. Het enig redmiddel in mijn oog, hervatting van de toebereidselen tot preken, was en bleef voor mij afgesloten. Toen keerde de wanhoop weer in mijn ziel en node stond ik op om de regenachtige dag te beginnen. Thans is het drie uur en de regen hield op, maar daarbinnen gaat het voort mij te kwellen en te martelen. Suf van het verdriet dut ik telkens weer enige seconden in, om altijd weer op te schrikken tot nieuw verdriet. Gisteravond was ik vol moed. Ik kon bergen verzetten, dacht ik. Thans zie ik slechts onoverkomelijke muren voor mij. Buiten scheen zo-even de zon. Nu drijven er weer grote wolken. Laat mij geloven dat de zon weer terugkeren al, en dat ook zo eenmaal de wolken daarbinnen zullen afdrijven. Gisterenavond ondervond ik toch: het kan weer opklaren.

Maar het zou niet opklaren voor de droevige dominee.

Verantwoording

Snikken en grimlachjes is herspeld. Van de 'Levensschets' zijn de twee laatste alinea's verplaatst naar de gedichten zelf waar ze bijhoren. Dit Bulkboek is gebaseerd op: *Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes. Academische poëzie*. Bezorgd door

Marita Mathijssen en Dick Welsink. Amsterdam: Athenaeum – Polak & Van Gennep, 2003. De brieven zijn ontleend aan: Rob Nieuwenhuys, *De dominee en zijn worgengel*. Amsterdam: Querido, 1994.